

Лариса Ткачук,

*к. пед. н., доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Основною метою професійної освіти є підготовка висококваліфікованого працівника, конкурентоздатного, компетентного, який вільно володіє своєю професією, відповідального за свою кар'єру, за своє професійне майбутнє, готового до постійного професійного росту та самовдосконалення, соціальної та професійної мобільності.

Якість фахової підготовки значною мірою зумовлює професійну успішність молодих учителів, можливості їх працевлаштування та подальшого особистісно-професійного зростання. Тому особистісно-професійне зростання студентів, формування у них високого рівня професійного самовизначення, потреби в досягненні високого рівня професійної самореалізації є важливим напрямком вдосконалення професійної педагогічної освіти, предметом посиленої уваги викладачів вищих навчальних закладів (Л. Белова, К. Гнезділова, О. Гріньова, О. Коберник, Г. Мешко та ін.).

Необхідною передумовою формування у майбутніх учителів названих феноменів є досягнення ними високого рівня професійної самосвідомості, адже саме усвідомлення студентами власних особистісних особливостей, змісту обраної професії, міри його відповідності власним очікуванням та відповідності рівня розвитку власних професійних здібностей вимогам обраного фаху є стрижневим компонентом професійного зростання майбутніх педагогів.

Здійснений аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що «професійне Я» вчителя у наукових дослідженнях здебільшого розглядається як обізнаність у своїх професійних якостях та емоційне ставлення до себе як до спеціаліста, тенденції дій стосовно себе у сфері професійного самовиявлення (А. Алексюк, А. Арчажніков, Є. Барбіна, І. Бех, В. Брагіна, М. Євтух, І. Зязюн, Є. Клімов, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Рудницька, В. Сагарда, В. Семиченко, Н. Тарасевич, П. Шавір та ін.).

Аналіз програм, підручників з дисципліни «Вступ до спеціальності» показує, що студенти під час навчання у вищому навчальному закладі знайомляться з професійно важливими якостями особистості, що визначають структуру їхньої професійної самосвідомості. Однак, які серед цих якостей повинні бути домінуючими у майбутній діяльності фахівців, які реально існуючі якості є у кожного з них – це питання, недостатньо вивчене у педагогіці та психології. Разом із тим, усвідомлення молоддю вимог, що пред'являються професією та вміння співвідносити їх з особливостями своєї особистості, розглядається як одна із необхідних умов, що сприяє активному ставленню до вибору професії, побудови професійних планів, впевненості у правильності обраного шляху, а також професійному самовдосконаленню, самовихованню.

Теоретичний аналіз структури професійної самосвідомості вчителя показав, що вона у загальних рисах збігається із структурою самосвідомості особистості і є взаємодоповнюючим поєднанням трьох підструктур: когнітивної, афективної і поведінкової (Л. Мітіна, А. Маркова, Л. Римар та ін). Змістові характеристики кожної підструктури професійної самосвідомості вчителя (Я-розуміння, Я-відношення і Я-поведінки) включають специфічні характеристики, які обумовлюють саморозвиток і самоактуалізацію вчителя у професійній діяльності.

Відповідно до виявленої структури професійної самосвідомості майбутніх учителів основними критеріями при визначенні рівнів сформованості професійної самосвідомості виступають: спрямованість

особистості на професійну діяльність, критичне самопізнання, об'єктивна адекватна самооцінка професійно значущих якостей, достатній рівень саморегуляції у розв'язанні проблемних педагогічних ситуацій, професійний характер мотивів самовдосконалення.

Професійна самосвідомість формується під впливом навколишнього професійного середовища і професійної діяльності. Оволодіння професійними знаннями уміннями, включення студентів у різні види практичної діяльності, визначення професійних цілей та ідеалів у професійній діяльності виступає ефективною умовою розвитку майбутнього фахівця ще на стадії навчання. Висока продуктивність процесу становлення професійної самосвідомості обумовлюється сформованістю активної життєвої та професійної позиції особистості, що враховує як власні потреби, так і інтереси соціуму.

На думку більшості учених, рушійною силою процесу професійного розвитку суб'єкта діяльності є протиріччя між можливостями людини і вимогами діяльності. У студентів педагогічного вищого навчального закладу воно виявляється як протиріччя між уявленнями про професію педагога і її реальною суттю, з одного боку, і між уявленнями про себе як суб'єкта майбутньої педагогічної діяльності і своїми реальними можливостями, з іншого.

Із зростанням професіоналізму професійна самосвідомість змінюється, також змінюються самі критерії оцінювання себе як професіонала. Розширення професійної самосвідомості виявляється у зростанні числа ознак професійної діяльності, що відбиваються у свідомості фахівця, у подоланні стереотипів, у цілісному баченні себе у контексті своєї професійної діяльності. Можливість адаптації індивіда до вимог професії стає здійсненою лише завдяки свідомому розвитку самої людини, її життєвих уявлень і професійних планів. Активність самої особистості, спрямована на свідомий вибір професійного шляху, визначення і вибір життєвих планів,

готовність до їх коригування, прогнозування кар'єри, – все це набуває провідної ролі в сучасних умовах.

Об'єктивною психолого-педагогічною умовою формування професійної самосвідомості, на яку необхідно звернути увагу при підготовці молоді в навчальних закладах, є вивчення вимог самої професії, що пред'являються до майбутнього фахівця. У сучасних умовах ці вимоги досить динамічні і змінюються під впливом змін в економічних, виробничих та суспільних відносинах. Цей факт повинен бути актуалізований в плані орієнтації особистості, націлюючи її на процеси власного професійного становлення, професійну мобільність.

Однією із важливих умов формування професійної самосвідомості, на наш погляд, є розуміння майбутніми фахівцями психологічного сенсу професійно-значущих властивостей особистості. Сформованість чітких уявлень про психологічні складові особистості фахівця сприяє активному професійному становленню майбутніх фахівців. В умовах конкуренції психологічна готовність до професійної діяльності стає складовою частиною професійної освіти особистості.

Отже, формування професійної самосвідомості включає в себе: психологічну готовність до педагогічної діяльності, самопізнання і самооцінку майбутніми фахівцями професійних, особистісних якостей та аналіз сучасних вимог, що пред'являються професією до фахівця, формування уявлень про зміст професії і про себе як її представника; усвідомлення прикладного значення професійно-психологічних знань для майбутньої професійної діяльності, здатність до саморегуляції поведінки в конкретних педагогічних ситуаціях, наявність мотивів професійного самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Фонд «Знание», 1996. – 312 с.

2. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал (Психологические проблемы) / Л. М. Митина. – М.: «Дело», 1994. – 215 с.
3. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. / Г. М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.